

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ

Поняття “соборність” з’явилося у нашому науковому й політичному лексиконі порівняно недавно. Насамперед, слід підкреслити, що соборність не є явищем лише суто українським. Це загальна, органічна ознака будь-якої нації, – неодмінна умова її розвитку й процвітання. Вона означає, по-перше, об’єднання в одне державне ціле всіх земель, які заселяє конкретна нація на суцільній території. Це – один з найзаповітніших ідеалів багатьох народів світу. По-друге, соборність не обмежується лише ідеєю збирання етнічних земель у рамках національної держави, а передбачає також духовну консолідацію всього населення країни, єдність усіх її громадян, незалежно від їхньої національності. Нарешті, соборність невіддільна від досягнення реальної державності, забезпечення справжнього суверенітету і незалежності народу, побудови процвітаючої демократичної національної держави.

Соборність для України – це єдність багатоманітності, об’єднання навколо спільного стрижня, яким є українська державність, українська ідентичність.

Ідея єдності українських земель – соборності України – сягає у глибину віків. Вона проходить як наскрізний лейтмотив через давньоруські оповідання й повчання, літописи, невмируще “Слово о полку Ігоревім”. Збирання південно руських земель, які стали першоосною Київської Русі та історичним центром формування української етнічної спільноти, було пріоритетним напрямком внутрішньої політики київських князів Олега і Ігоря, Святослава і Володимира Великого, Ярослава Мудрого і Володимира Мономаха. “Самодержцями всея Русі” відчували себе і галицький князь Роман Мстиславич, і Богдан Хмельницький. Останній незадовго до смерті міцно пов’язував укладення будь-яких зовнішньополітичних союзів із визнанням прав козацької старшини “на всю стару Україну або Роксоланію, де є грецька віра та існує їхня мова”.

У XIV ст. значна територія сучасної України була підпорядкована Литві (в т.ч. Київ – близько 1362 р.). На період 1440-70 рр. вдалося відновити Київське удільне князівство. У 1569 р. за Люблінською унією Литовське й Польське Королівства об’єдналися в Річ Посполиту. Після цього українські землі опинилися під впливом Польщі. У середині XVII ст. розгорілася визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького, в результаті якої на певний час була відновлена державність України. Водночас Б. Хмельницький сформував національну державну ідею, що передбачала створення суверенної і цілісної держави в етнічних межах України. Отже, вже в середині XVII ст. Нова українська еліта починає переходити від рівня етнічно-культурного ототожнення до національно-політичного самовизначення, одним з наріжних принципів якого став принцип української соборності.

Та недовзі значні території опинилися під владою Російської імперії. Протягом віків практичним втіленням ідеї соборності займалися українські гетьмани Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Петро Дорошенко, Пилип Орлик. У XIX ст. ідея соборності українських земель відбилася в документах Кирило-Мефодіївського братства, суспільно-політичних поглядах Михайла Драгоманова і Володимира Антоновича. На початку XX ст. про суверенність Соборної України йшлося в документах Української народної партії на чолі з Миколою Міхновським. На той час українські землі були поділені між сусідніми державами: Польщею, Росією, Румунією, Австро-Угорщиною. Для боротьби за свої національні інтереси Україні була вкрай важливою територіальна єдність.

Проте історична доля українського народу виявилася трагічною – переживши страшну Руїну у другій половині XVII століття, він надовго лишився роз’єднаним. Після поділів Польщі українські землі опинилися у складі двох імперій – Російської та Австро-Угорської. І хоч ідея єдиної України продовжувала жити в історичній пам’яті і політичній думці, реалізувати її можна було лише в контексті протиборства цих двох колосів, тим більше, що соціальна мобільність нації лишалася невисокою, а асиміляторський тиск з різних сторін невпинно зростає.

Проблема соборності українських земель у 1917-1920 рр.

Протягом багатьох віків західноукраїнські землі були поневолені Австро-Угорщиною, а наддніпрянські – Росією. Українці зазнавали жорстокого соціального і національного гніту. Відтак вели гостру боротьбу за своє визволення. У 1917 р. розпалася Російська імперія. На її розвалинах

20 листопада 1917 р. виникла Українська Народна Республіка (УНР), яка повела боротьбу за соборність українських земель. Уже під час Брест-Литовських переговорів делегація УНР ставила питання про прилучення західноукраїнських земель до складу Великої України. Однак вона отримала відчайдушний опір з боку австро-угорської делегації. 9 лютого 1918 р. УНР підписала мирний договір з країнами Четверного блоку. Австро-Угорщина пообіцяла поділити Галичину на Західну і Східну. Остання мала бути об'єднана з Північною Буковиною в єдиний коронний край, якому передбачалося надати автономію. Але все це залишилося на папері таємного протоколу.

Реакція галичан не забарилась. Вже 3 березня 1918 р. відбулися народні маніфестації у Львові, Станіславі, Дрогобичі, в інших населених пунктах Західної України. У численних промовах відкрито пропагувались ідеї злуки всіх українських земель. 9 жовтня 1918 р. на засіданні австрійського парламенту майбутній глава уряду ЗУНР К. Левицький висловив загальне прагнення галицького народу до Києва. 20 жовтня 1918 р. на багатотисячній маніфестації у Львові відомий західноукраїнський політичний і громадський діяч С. Вітик закликав до негайної злуки з Великою Україною.

Восени 1918 р. під ударами національно-визвольного руху розпалася Австро-Угорщина. На її уламках утворилися незалежні держави: Австрія, Угорщина, Румунія, Польща, Чехословаччина, Югославія і Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). З моменту виникнення ЗУНР на частину її території (Буковину) претендувала королівська Румунія. На теренах Північної Буковини виникали паралельні органи влади, утворені українськими та румунськими політичними партіями. Український крайовий комітет орієнтувався на ЗУНР, а Румунська національна рада – Румунію.

У боротьбу за соборність українських земель істотні корективи внесло населення краю. 3 листопада 1918 р. у Чернівцях відбулося Буковинське народне віче, організоване Українським крайовим комітетом. Близько 40 тис. робітників, селян, інтелігентів – учасників віча проголосували за “прилучення австрійської частини української землі до України”. Народні представники дали відсіч силам, які прагнули нав'язати рішення про утворення “австрійської України”. Віче заявило рішучий протест проти посягань на Північну Буковину з боку румунських “Установчих зборів”, що відбулися в Чернівцях 27 жовтня 1918 р.

Виражаючи волю більшості населення Північної Буковини, Український крайовий комітет 6 листопада 1918 р. взяв владу в свої руки. Але законне прагнення буковинців у той час не здійснилося. 11 листопада 1918 р. румунські війська окупували Чернівці. Складений з румунів Генеральний конгрес 22 листопада 1918 р. задекларував злуку Буковини з Румунією. Населення Північної Буковини бойкотувало окупаційний режим, відмовлялося платити податки, мотивуючи це тим, що Північна Буковина є складовою частиною України.

Після розвалу Австро-Угорщини Закарпатська Україна залишилася в складі Угорщини. Її уряд прагнув не допустити розгортання національно-визвольного руху. Проте події наступних місяців показали, що намагання уряду були марними. В містах, робітничих селищах і селах краю населення проводило мітинги, роззброювало жандармерію, усувало стару адміністрацію і створювало на місцях народні ради, які виявляли прагнення щодо майбутньої долі Закарпаття. Багатонаціональний склад населення зробила Закарпаття об'єктом суперечок сусідніх держав. Користуючись слабкістю угорського уряду, Чехословаччина з дозволу країн Антанти на початку 1919 р. захопила західну частину краю, а Румунія – південно-східну. Однак корінне населення прагнуло до возз'єднання з Україною.

У березні 1919 р. в Угорщині, в т.ч. на Закарпатті, було встановлено радянську владу. Радянський уряд Угорщини визнав право українського населення на самовизначення і возз'єднання з Радянською Україною. Але Чехословаччина і Румунія окупували всю територію Закарпаття та Угорщини. За Сен-Жерменським мирним договором 1919 р. Закарпаття перейшло до Чехословаччини.

З самого початку виникнення ЗУНР прагнула злучитися з Великою Україною. Найбільш активними ініціаторами в цього були військові, які найбільш гостро відчували потребу у допомозі, оскільки велась гостра війна з Польщею. 10 листопада 1918 р. Національна Рада ЗУНР доручила Державному Секретаріату “виробити потрібні заходи для з'єднання всіх українських земель в одну державу”. Тим часом під тиском Директорії гетьман Скоропадський зрікся влади, передав державний скарб уряду і виїхав за кордон. Знову було відроджено Українську Народну

Республіку. 1 грудня 1918 р. у Фастові між ЗУНР і УНР було підписано Передвступний договір про злуку обох держав. Зокрема, в першому пункті цього документа говорилося: “Західноукраїнська Народна Республіка заявила цим непохитний намір злитись у найкоротшій часі в одну державу з Українською Народною Республікою – значить, заявляє свій намір перестати існувати як держава, а натомість увійти з усією територією й населенням, як складова частина державної цілісності, в Українську Народну Республіку”.

Грудневий договір підписали: від УНР – В. Винниченко, С. Петлюра, Ф. Швець, П. Андрієвський, від ЗУНР – Л. Цегельський, Д. Левицький. Незважаючи на те, що підсумки переговорів стали предметом серйозних дебатів. Національна Рада ЗУНР, беручи до уваги важку воєнну ситуацію, 3 січня 1919 р. затвердила Передвступний договір і доручила Державному Секретаріату продовжувати переговори з метою завершення договору. Увечері цього ж дня у Станіславі відбувся військовий парад і народна маніфестація на честь Злуки. Багатотисячні урочистості пройшли також у багатьох містах і селах ЗУНР.

Урочиста церемонія Злуки відбулася **22 січня 1919 р.** на майдані Святої Софії в Києві у присутності десятків тисяч киян. За свідченнями очевидців урочистості почалися о дванадцятій годині, коли під урочисті звуки дзвонів з Мазепинської дзвіниці й інших церков та постріли гармат з Печерська, із Софійського собору вийшло на площу і стало навколо збудованого там аналою духовенство з хоругвами. У церковній процесії архієпископ катеринославський Агапіт і єпископи: мінський Георгій, вінницький Амвросій, черкаський Назарій, канівський Василь, уманський Дмитрій.

У тиші, що запала на якусь хвилину, здалеку почувлися поклики “Слава!” на честь членів Директорії, які під’їхали на автомобілях. Військовий оркестр заграє Національний гімн. Настав найурочистіший момент свята. Акт Соборності розпочав своїм привітанням представник Української Національної Ради, голова Галицької делегації Лев Бачинський, а Лонгин Цегельський зачитав заяву Президії Української Національної Ради і Державного Секретаріату про волю ЗУНР об’єднатися в одну Українську соборну державу. Цю заяву всі учасники сприйняли довготривалими оплесками.

На підтвердження ратифікації Предвступного договору від 1 грудня 1918 р. і Ухвали Національної Ради ЗУНР від 3 січня 1919 р., голова Директорії Володимир Винниченко попросив її члена, професора Федора Швеця оголосити Універсал Директорії про злуку УНР і ЗУНР. Після цього архієпископ Агапіт відслужив з духовенством молебень у намірах українського народу й Української держави. Відбувся військовий парад галицького легіону Січових Стрільців, якими командував полковник Євген Коновалець.

Морально-політичний характер акту Злуки полягав у тому, що він віддзеркалював прагнення двох частин української нації до державної єдності. В Універсалі Директорії УНР з цього приводу відзначалося: “Віднині воедино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України. Західна Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмерли кращі сини України. Віднині є єдина незалежна Українська Народна Республіка. Віднині український народ, увільнений могучим поривом своїх власних сил, має тепер змогу з’єднати всі устремління своїх синів для утворення нероздільної, незалежної української держави на добро й щастя робочого народу”.

Учасник визвольних змагань, перший міністр закордонних справ України Олександр Шульгин писав: *«Ідея, проголошена 22 січня 1919 року, живе й житиме: нас поділяли кордони, але цей акт назавжди встановив: існує єдина українська нація»*.

23 січня 1919 р. Трудовий конгрес УНР затвердив цей Універсал і ввів до свого складу делегатів Національної Ради. На наступній сесії 28 січня 1919 р. конгрес доповнив Директорію представником ЗУНР, головою Національної Ради Е. Петрушевичем. ЗУНР стала тепер називатися “Західною областю УНР”. Проте об’єднання ЗУНР і УНР практично не було реалізовано.

У лютому 1919 р. під час польсько-української війни було укладено перемир’я. За посередництва місії Антанти розпочалися переговори між ЗУНР і Польщею. Французький генерал Бертелемі в ультимативній формі вимагав, щоб значна частина Східної Галичини (Львівський, Перемишлянський, Бібрський повіти, міста Бережани, Стрий, Дрогобицько-Бориславський

нафтовий басейн) відійшла до поляків. Не зважаючи на те, що С. Петлюра який намагався заручитися підтримкою Антанти у боротьбі з більшовиками, наполегливо пропонував керівникам ЗУНР укласти мир з Польщею на основі визнання демаркаційної лінії Бертелемі, делегація ЗУНР рішуче відкинула претензії на галицькі землі і визначила тільки лінію по Сяну.

У березні 1919 р. українська армія під ударами більшовицьких формувань залишила частину Правобережної України. Червона армія підійшла до берегів Збруча. Антанта побоювалася, що ЗУНР може піти на союз із Радянською Україною. Радянський уряд запропонував галичанам об'єднатися для спільної боротьби проти поляків. Передбачалося утворити єдиний фронт, єдину українську Червону армію з командуванням українською мовою. Місце заступника командуючого української Червоної армії мав зайняти галичанин. Далі Східна Галичина скликає з'їзд Рад і приймає ухвалу про з'єднання. Ці умови передав Подвойський – наркомвійськ України делегатам Галичини. Євген Петрушевич залишив без уваги пропозицію уряду Радянської України.

Наприкінці травня 1919 р. під ударами поляків УГА відійшла за Дністер, знищила мости і зайняла кругову оборону між річками Збруч, Дністер, залізницею Гусятин-Чортків. Президент Національної Ради Петрушевич і уряд ЗУНР перебралися до Кам'янця-Подільського. Катастрофи на фронті, поразка армії змусили уряд ЗУНР піти на більш тісні зв'язки з Директорією. Тим більше, що вона опинилася у такому ж становищі – її витіснили з України на клаптик подільської землі. На спільних нарадах розглядалися перспективи збереження державності. Євген Петрушевич продовжував сподіватись на справедливе вирішення галицького питання в Парижі, де вже більше місяця перебували В. Панейко, М. Лозинський і Д. Вітовський.

25 травня 1919 р. делегацію ЗУНР прийняли Вільсон, Ллойд-Джордж і Клемансо. Представники Галичини просили припинити агресію Польщі, зазначили, що всупереч рішенню Антанти армія Галлера воює у Східній Галичині, на що Клемансо лицемірно запевнив, що цього не може бути, бо армія надіслана з умовою не брати участі в боях проти УГА. 25 червня 1919 р. в Парижі було прийнято рішення про окупацію поляками Східної Галичини аж по р. Збруч. З благословення Антанти поляки перейшли в наступ. До середини липня 1919 р. Східна Галичина була окупована Польщею. 40 тис. УГА перейшла на територію Директорії. С. Петлюра з радістю прийняв загартовану в жорстоких боях армію. Він сподівався з її допомогою виправити своє безнадійне становище і повернути Київ.

Однак обом урядам не вдалося домовитись про об'єднання. Між ними існували значні розбіжності. Об'єднати два уряди було неможливо: цьому перешкождали і ідеологічні, і персональні причини. Провід ЗУНР був безпартійний, антисоціалістичний, провід УНР був соціалістичний; провід УНР вважав за можливе переговори й союз з радянським урядом, щоб спільно подолати Добровольчу армію Денікіна, і взагалі, з самого початку готовий був прийняти програму більшовиків за умовою, що на Україні будуть встановлені ради українські, а не московські; провід ЗУНР ставив подвійну мету: боротьбу з Польщею та радянською Росією, і готовий був на спілку з Денікіним.

Влітку 1919 р. під ударами денікінців більшовицькі формування відступили на схід. Українські армії за короткий час оволоділи значною територією Правобережжя і вже 30 серпня галицькі частини першими вступили до Києва. Директорія наступного дня готувалася з великим тріумфом увійти до міста. Проте, 31 серпня 1919 р. генерал Кравс від імені галицьких частин підписав мир про добровільний відступ з Києва. Виконуючи угоду, галичани залишили Київ. Через кілька днів, коли Петлюра нарешті переконав галичан вступити у бій з білими, відвоювати Київ було вже надто пізно. Українські армії, розлучені одна на одну, відійшли на захід.

Ось як характеризував тодішнє становище в українському таборі М. Шаповал: “На Україні було дві українські армії, два уряди, два головних штаби, дві тактики, дві дипломатії, лише була одна земля і один народ як єдине джерело здобування харчів, коней, податків і т. п. Двовладдя ніде на світі не толерується ніким, лише на Україні було допущено таку розкіш, як дві державні влади на одній території. Між урядами була глуха, але вперта боротьба”.

Після походу на Київ серед стрільців наростало невдоволення. Все більше галичан відмовлялось воювати проти більшовиків. 10 листопада 1919 р. денікінці в районі Жмеринки відіслали УГА від свого уряду і Дієвої армії Петлюри. П'ять тисяч галицьких стрільців опинилися віч-на-віч із 15-тисячним військом генерала Шілінга. У ніч на 16 листопада 1919 р. Євген

Петрушевич з невеликим ескортом покинув військо, переправився через Дністер і через Румунію виїхав до Відня. Слідом за ним до поляків через Гусятин перебрався зі своєю свитою Симон Петлюра.

Наприкінці листопада 1919 р. польські війська перейшли в наступ на південній ділянці фронту, захопили Кам'янець-Подільський, Волочиск, Шепетівку. Залишки Дієвої армії, у тому числі корпус січових стрільців Євгена Коновальця, опинилися у Польщі, де були інтерновані. Стрільці, що перебували на Волині, перейшли на бік Червоної армії. Окремі частини і підрозділи армії УНР об'єдналися в армію генерала Омеляновича-Павленка, вдавшись до партизанських дій на півдні України в тилах радянських і денікінських військ.

На початку лютого 1920 р. УГА перейшла на бік Радянської влади, з якої було сформовано три бригади Червоної Української Галицької армії. Завдавши поразки військам Денікіна, Червона армія зайняла значну територію України. Тепер більшовики врахували уроки минулого і змінили тактику. В установах і школах вводилась українська мова, на керівні посади призначались українці. Було проголошено гасло: "Хай живе Незалежна Радянська Україна". Все це схилило симпатії значної частини селян та інтелігенції на бік Радянської влади. Крім того, прорадянські настрої зростали на Україні як опозиція до соціальної і національної політики Денікіна.

Західноукраїнські землі були важливим об'єктом переговорів у квітні 1920 р. З відома С. Петлюри дипломатична місія на чолі з А. Лівіцьким таємно від уряду УНР підписала Варшавський договір, який включав у себе політичну та воєнну конвенцію. За першою з них польський уряд визнавав незалежність УНР, Директорію та Головного отамана Петлюру верховною владою на Україні. Директорія в свою чергу погодилася на встановлення східних кордонів Польської держави по річках Збруч і Горинь. Іншими словами, до складу Польщі мали увійти Холмщина, Підляшся, Східна Галичина, Західна Волинь, Полісся – територія площею 100 тис. кв. км з населенням близько 10 млн. чоловік.

Воєнна конвенція передбачала спільні дії польських та українських військ у поході проти Радянської України. Військові дії мали відбуватися під польським командуванням. Польські власті зобов'язувалися озброїти та спорядити три дивізії військ УНР. Керівництво залізницями України мало перейти до рук польського командування, мала бути спільна валюта. Директорія дала згоду відновити права польських поміщиків у межах УНР. За Польщею визнавалось право на безмитний транзит товарів через Одесу на 15 років. Український уряд зобов'язувався під час походу постачати польське військо харчами, кінями, волами тощо.

Таким чином, підписуючи Варшавський договір, уряд Пілсудського прагнув, по-перше, загарбати західноукраїнські землі, по-друге, створити між Польщею і Радянською Росією буферну Українську державу під своїм контролем. Варшавський договір викликав незадоволення серед української громадськості.

На початку липня 1920 р. Червона армія, вибивши пілсудчиків із Поділля, вступила на галицькі простори. 8 липня у Тернополі був створений Галицький революційний комітет на чолі з В.П. Затонським, який через тиждень проголосив державну самостійність Галицької Соціалістичної Радянської Республіки. У складі чотирнадцятої і першої кінної армії у рідні краї повернулося немало січових стрільців, які щиро вірили і надіялись, що нарешті до краю завітає очікувана воля, оновлення. Недавнім стрільцям було доручено ряд відповідальних посад у нових радянських органах влади. Галревком здійснив ряд важливих перетворень: впроваджувалося українське шкільництво, створювалися комнезами, сільськогосподарські комуні бідноти, безплатні лікарні і притулки, звільнялися на волю галичани з таборів Кожухова і Харкова тощо.

Тим часом невдалі бої радянських військ під Варшавою і Львовом, наступ Врангеля в Криму змусили Червону армію відійти з території Східної Галичини. 21 вересня 1920 р. робітничо-селянський уряд краю – Галревком, повітові і міські комітети фактично припинили свою діяльність, а їх працівники перебравшись через Збруч.

Після відходу Червоної армії з території Східної Галичини Радянський уряд погодився на переговори з Польщею. На Ризькій конференції делегація Радянської Росії і України (останню представляли А. Йоффе та Д. Мануїльський) відстоювала принцип самовизначення Східної Галичини. У третій статті проекту договору говорилося, що Польща і Радянська Росія зобов'язуються визнати такий державний лад, який буде створений у Східній Галичині волею

населення, і не втручатимуться у внутрішні справи цієї незалежної республіки. Але під тиском Польщі, яку підтримували держави Заходу, 4 жовтня 1920 р. делегація Радянської Росії і України змушена була взяти до уваги небажання польської делегації включити до порядку денного конференції питання про Східну Галичину. До Риги виїхали делегації УНР і ЗУНР, які представляли професор С. Шелухін (УНР) та К. Левицький, О. Назарук, О. Брайтнер і Л. Мишуга (ЗУНР). Однак вони не були допущені до переговорів.

18 березня 1921 р. був підписаний Ризький мирний договір. Згідно з ним Польща визнавала Українську Соціалістичну Радянську Республіку. До Польщі відходили Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь та Західне Полісся.

Південно-західні українські землі

Складною виявилася доля південно-західних українських земель. Тут українські землі межували з молдавськими. Останні понад століття входили до складу адміністративно-територіальної одиниці Російської імперії – Бессарабської губернії. Революційні події лютого-жовтня 1917 р. спричинили створення там у листопаді того ж року Крайової Ради, яка 15 грудня 1917 р. проголосила Бессарабію “Молдавською Народною Республікою (МНР) у складі Російської Федеративної демократичної республіки”. Її утворення вітала Центральна Рада. Свої міждержавні стосунки і УНР здійснювали переважно на основі боротьби з Радянською Україною. За таких умов Центральна Рада і Крайова Рада навіть відклали “до кращих часів” спірне питання про майбутнє Придунайських земель, Лівобережжя Дністра і Хотинщини.

Згодом керівництво Крайової Ради прийняло рішення запросити румунські війська для забезпечення “належного порядку” в Бессарабії. Королівська Румунія, яка давно претендувала на цю територію і вважала її землі власними, негайно цим скористалася. За два з половиною місяці (грудень 1917 – лютий 1918 рр.) Бессарабія була зайнята румунськими військами.

9 квітня 1918 р. було оголошено про об’єднання Бессарабії з “матір’ю-Румунією”. 13 квітня 1918 р. на засіданні Малої Ради було прийнято Заяву румунському урядові. В ній засуджувалася “анексія” Бессарабії, а також кваліфікувалося як неправомірне рішення Крайової Ради про приєднання всього краю до королівства. У другій частині заяви містився заклик до румунського уряду переглянути свою позицію щодо цієї проблеми і дати можливість вільно самовизначитися “всьому бессарабському населенню”. В цілому текст заяви свідчив про те, що Центральна Рада не втрачала надію на можливість перегляду бессарабського питання, зокрема, перерозподіл території Бессарабії між УНР і Румунією за “етнографічною ознакою”.

Уряд П. Скоропадського зайняв більш жорстку позицію з питань про анексію Румунією Бессарабії. Не зумівши добитися дипломатичним шляхом згоди румунської сторони на перегляд бессарабського питання, уряд гетьмана П. Скоропадського перейшов до економічних санкцій. Наприкінці літа 1918 р. до Києва приїхала румунська місія, яка обговорювала й питання про кордони між українською державою і Румунією. Однак листопадова революція в Німеччині спричинила крах маріонеткового гетьманського режиму. Директорія, яка прийшла до влади після втечі гетьмана Скоропадського, вирішила не ускладнювати стосунки з Румунією. З цією метою її керівники не ставили питання про Бессарабію.

Українське населення протестувало проти румунського окупаційного режиму. У січні 1919 р. на Хотинщині вибухнуло збройне повстання. Місцеві підпільники і бессарабські партизани захопили міст через Дністер, розгромили полк румунських прикордонних військ і зайняли Хотин. Утворена ними Хотинська Директорія видала розпорядження про мобілізацію в повстанську армію. За короткий час було сформовано кілька полків і загонів загальною чисельністю близько 30 тис. чоловік. Повстанці захопили майже сто населених пунктів. Однак сили були нерівними. Наприкінці січня 1919 р. повстанські загони чисельністю 4 тис. чоловік і близько 50 тис. біженців перейшли через Дністер на територію України.

Таким чином розвал двох імперій – Росії та Австро-Угорщини – створив реальні передумови для самовизначення українського народу, створення соборної незалежної Української держави. Ідея соборності українських земель відображала волевиявлення галичан, буковинців, закарпатців і наддніпрянців. Однак через внутрішні і особливо зовнішні чинники у цей складний, суперечливий час не вдалося відстояти свою державність і реалізувати в життя ідею злучення українських земель.

Національно-визвольна боротьба на західноукраїнських землях у 20-30-х рр. ХХ ст.

Окупація Північної Буковини, Придунайських українських земель Румунією, Закарпаття – Чехословаччиною, Східної Галичини і Західної Волині – Польщею була здійснена всупереч волі українського народу. Під владою Польщі і Румунії українське населення зазнавало важкого соціального і національного гноблення. Українські школи, бібліотеки, клуби закривалися. В установах заборонялося розмовляти українською мовою. Йшов процес полонізації і румунізації українського населення. Дещо краще було становище українців під владою Чехословаччини. На відміну від польського і румунського уряду, чехословацький дозволив українцям користуватися рідною мовою. У Празі жили українські вчені, дослідники, письменники, митці, які переїхали сюди після повалення УНР. Вони заснували тут Вільний український університет. У Чехословаччині виходили українські газети і журнали, працювали українські видавництва, що друкували художні та наукові твори.

На теренах Східної Галичини, Північної Буковини, Закарпаття, незважаючи ні на що, серед українців збереглася рідна мова, жевріла надія на об'єднання всіх українських земель в єдину суверенну Українську державу. Відтак проти окупаційних режимів розгорнулася гостра національно-визвольна боротьба, яку спрямовували різні політичні сили.

Найбільш масовою політичною силою у Східній Галичині було Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), куди ввійшли відомі політики та ідеологи ЗУНР (Д. Левицький, С. Шухевич, Р. Перфецький та інші). Під впливом УНДО перебували економічні, культурно-освітні, спортивні спілки. У середині 20-х років УНДО визнавало незаконним панування Польщі над Західною Україною. Воно вважало Радянську Україну далекою кроком на шляху формування української державності. Разом з тим не погоджувалося з існуючим в УСРР диктаторським однокласовим режимом. Вірило, що під впливом свідомих мас та своєї державна організація завершиться здійсненням універсальних змагань, в результаті яких повстане соборна самостійна Українська держава.

В умовах, коли в УСРР розпочалася насильницька колективізація, голодомор, масові репресії, згорання непу і українізації, положення про визнання Радянської України було знято і головним гаслом проголошено девіз: “орієнтація на власні сили”. У 30-і роки позиція УНДО еволюціонувала до вимоги територіальної автономії Східної Галичини у складі Польщі. У 1935 р. між урядом Польщі і УНДО була укладена угода, яка закликала українське населення визнати примат інтересів польської держави. Багатьом членам УНДО здавалося, що життя під Польщею набирає нормального характеру. Особливо ця ілюзія складалася на фоні тих страхів, яких зазнавали в цей час східні українці від сталінського режиму.

Складовою частиною національно-визвольного руху в Східній Галичині була КПЗУ. Під її керівництвом працювали комсомольські і профспілкові організації. Комунисти, комсомольці переслідувались окупаційними властями, арештовувались і ув'язнювались на тривалий час у тюрмах і концентраційних таборах. Компартія мала значний вплив серед населення західноукраїнських земель у 20-і роки – періоду непу та проведення політики українізації в УСРР.

Проте процес наростання прорадянського політичного ентузіазму тривав недовго. В першій половині 1927 р. більшість членів КПЗУ було звинувачено в націоналізмі у зв'язку з оцінкою діяльності наркома освіти України О. Шумського. З ініціативи Л. Кагановича на Радянській Україні почали згортати політику українізації, а всякі прояви національної гордості ототожнювали з націоналізмом. Наступ на так звані націоналістичні ухили на Радянській Україні особливо посилювався на початку 1928 р., коли диктаторськими втручаннями Л. Кагановича у справі КПЗУ було створено ЦК КПЗУ – меншість, яка проводила просталінську антинародну політику. Сталінська репресивна машина жорстоко розправилася з непокірним керівництвом КПЗУ. Сотні галичан були заслани на Соловки. Зокрема, там загинули Мирослав Ірчан, Лесь Курбас, Михайло Лозинський, Мирон Заячківський, Михайло Козоріз, Осип Букшований, сім'я Крушельницьких, Микола Чайківський, Іван Цяпка, Федір Палащук та інші.

Утвердження військово-бюрократичних методів управління в СРСР, проведення насильницької колективізації з непомірно жахливими соціальними наслідками, голод 1932-1933 рр., підняття на щит жупелу “українського буржуазного націоналізму”, репресії 30-х років не могли не позначитися негативно на ставленні мас до Радянської України. І хоч КПЗУ в своїй

ідеологічній і політичній діяльності намагалася демонструвати свою єдність з КП(б)У і ВКП(б), які остаточно перетворилися в тоталітарні організації, змушена була визнати, що багато людей не прагнуть до возз'єднання з УСРР. У зв'язку з цим КПЗУ вносить відповідальну корективу у свою національну програму. На червневому 1931 р. пленумі ЦК замість лозунгу возз'єднання висуває вимогу “самовизначення аж до відізвання”. У 1936 р. ЦК КПЗУ прийняв маніфест, у якому підкреслювалося, що комуністи підтримують ідею національно-територіальної автономії Східної Галичини в межах демократичної Польщі, але розглядаючи її тільки як етап на шляху до самовизначення, і не знімають у перспективі возз'єднання українських земель в єдиній державі.

В 1938 р. Компартія Західної України була звинувачена у співробітництві з польською охранкою і рішенням Комінтерну розпущена. А згодом багато членів КПЗУ стали жертвами сталінських репресій.

Складовою частиною національно-визвольного руху були Українська військова організація (УВО) і Організація українських націоналістів (ОУН), політичними керівниками і військовими функціонерами яких у різні роки були відомі стрілецькі командири. ОУН свою діяльність підпорядковувала антипольській боротьбі, духовному відродженню нації та її історичних традицій, виступала за трудову приватну власність, підприємництво у промисловості й торгівлі, розбудову кооперації. Вона добивалася насильницьким шляхом здобути Українську соборну самостійну державу. Формами боротьби ОУН, головним чином, були індивідуальний терор, напади на державні установи. Оунівці брали участь у селянських та робітничих страйках, економічних та політичних виступах трудящих краю. Оунівці, інші організації націоналістичного спрямування діяли спільно з представниками української греко-католицької церкви, які поряд з культурною діяльністю, проповідували також утворення самостійної України, незалежної як від Польщі, так і від Радянського Союзу.

На Буковині в умовах диктаторського режиму українські національні сили лише в 1927 р. об'єдналися в Українську національну партію (УНП), яку очолив В. Залозецький. Друкованими органами партії були “Рада” і “Час”. Під час кампанії по виборах до парламенту, що відбулися в травні 1930 р., керівництво УНП уклало акт з правлячою націонал-цараністською партією. Значна частина виборців-українців віддала свої голоси за представника УНП. Але надалі політичний вплив УНП став падати через те, що вона лояльно ставилася до політики румунізації на Буковині.

У 30-х роках на Буковині започатковується націоналістичний рух, який охоплює молодь (спортивне товариство “Мазепа”, студентське товариство “Залізник”) і знаходить відгук серед селянства. Націоналісти видають журнал “Самостійна думка” (1927-1931 рр.) і тижневик “Самостійність” (1934-1937 рр.). У 1937 р. на Буковині відбулися два політичні процеси над українськими націоналістами, яких військовий суд звинувачував у революційній діяльності та в запереченні румунської влади над українськими землями.

У міжвоєнний період на західноукраїнських землях горів вогонь під ногами окупантів. У 1921-1922 рр. на теренах Східної Галичини, Західної Волині значного поширення набрав партизанський рух. У жовтні-листопаді 1922 р. партизанські загони діяли в 19 повітах Східної Галичини. Вони нападали на поміщицькі і державні маєтки, руйнували залізничні колії, телеграф і телефон, вбивали представників окупаційних властей.

Рішучу готовність боротися проти окупації Східної Галичини Польщею, українці особливо яскраво продемонстрували під час перепису населення наприкінці вересня і на початку жовтня 1921 р. Відомо, що шляхом фальсифікації наслідків перепису, уряд Польщі намагався обґрунтувати польський характер території Східної Галичини, а самим фактом участі населення у переписі ствердити лояльність і визнання українським населенням окупаційного режиму. Незважаючи на репресії та терор, українське населення бойкотувало перепис, одностайно відмовлялося визнати польське громадянство.

На західноукраїнських землях регулярно відбувалися масові маніфестації на честь Шевченка, Франка, Мазепи, Січових стрільців, героїв Крут тощо. Зокрема, 1 листопада 1928 р. у Львові відбулася маніфестація, присвячена 10-й роковині ЗУНР. На багатьох будинках замайорили національні прапори. Маніфестація закінчилася сутичкою поліції з студентами. Пішла в дію зброя. Почалися вуличні бої. На допомогу студентам прийшли робітники. Ці події знайшли широкий відгук по всій Східній Галичині.

Масовий характер мала боротьба на захист української культури, за право вчити дітей у школах рідною мовою.

У 1934-1938 рр. на Західній Україні відбулося 118, а на Закарпатті – 97 страйків. У них втягувалися селяни. Вони проводили масові збори і мітинги, на яких вимагали землі без викупу, відкриття українських шкіл, права нації на самовизначення.

З середини 30-х років на Закарпатті значного розмаху набрала боротьба за автономію. Однак чеський уряд зволікав з її реалізацією. Наприкінці 30-х років міжнародне становище в Європі різко загострилося. В такій обстановці на Закарпатті активізувався український національний рух. 17 жовтня 1937 р. на Всепросвітницькому з'їзді Закарпаття було заявлено, що “дотепер ми боролися за автономію Закарпаття але тепер ми вже не хочемо автономії від чехів, бо ми хочемо Самостійну і Соборну Українську державу, за яку будемо боротися як за останню краплину крові”.

Восени 1938 р. фашистська Німеччина окупувала Судетську область. Загроза виникла над усією Чехословаччиною. 8 жовтня 1938 р. українські організації Закарпаття в Ужгороді прийняли меморандум про автономію області і утворили уряд Підкарпатської Русі на чолі з головою Автономно-землеробського союзу Андрієм Бродієм. Реакція закарпатців не забарилася. В Ужгороді, Мукачеві, Хусті та в інших містах відбулися багатолюдні мітинги, які з великим ентузіазмом підтримали державотворчий процес. Дізнавшись, що на Закарпатті створюється регулярна армія – Карпатська Січ, – із Західної України цілими гуртами стали прибувати добровольці.

Угорщина звернулася до урядів Німеччини та Італії з проханням про арбітраж у питанні угорсько-чехословацького кордону. 2 листопада 1938 р. після зустрічі міністрів закордонних справ Німеччини та Італії з делегаціями Угорщини та Чехословаччини було прийнято рішення про передачу Угорщині Південної Словаччини і частини Закарпатської України з містами Ужгород і Мукачево. Від Закарпаття до Угорщини відійшло 12,1% території області з населенням 173 тис. чоловік.

Столицею Карпатської України став Хуст. 12 лютого 1939 р. на Закарпатті відбулися вибори до місцевого парламенту – Сейму. За Українське національне об'єднання, очолюване А. Волошиним, проголосувало 92,4 відсотки виборців. 15 березня 1939 р. розпочалося засідання Сейму. Парламент прийняв історичні ухвали: про незалежність, державний устрій, назву, мову, герб і гімн держави. В Ухвалі Сейму проголошувалося: "Карпатська Україна є незалежна держава". На одному із засідань Августин Волошин був обраний президентом Карпатської України.

У таємному пакті з Угорщиною Гітлер погодився на окупацію нею всього Закарпаття. В ніч на 14 березня 1939 р. Угорщина розпочала окупацію краю. Сили були нерівними. Хортисти за лічені дні подолали опір оборонців Карпатської України. 18 березня 1939 р. угорські війська вийшли на кордон з Польщею. Основні сили захисників Карпатської України залишили її територію.

Окупація Північної Буковини Румунією, Закарпаття – Чехословаччиною, Західної України – Польщею була здійснена всупереч волі українського народу. Проти окупаційних властей у 20–30-х роках розгорнулася національно-визвольна боротьба, яку спрямовували різні політичні сили. Український народ прагнув здобути соборну Українську державу.

Злука Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття з Радянською Україною

Національно-визвольна боротьба трудящих Східної Галичини, Північної Буковини, Закарпатської України розхитувала окупаційні режими і наближала возз'єднання українського народу. Це відбувалося в складних міжнародних умовах. 23 серпня 1939 р. був підписаний радянсько-німецький договір про ненапад на десять років. Одночасно з договором в ніч з 23 на 24 серпня в Москві був підписаний секретний додатковий протокол. Друга його стаття гласила: “У разі територіально-політичних змін на територіях, що належать Польській державі, сфери інтересів Німеччини і СРСР будуть приблизно проходити по лінії рік Нарви, Вісли і Сяну”.

У день підписання радянсько-німецького пакту про ненапад, коли вирішувалася доля польської держави, Сталін дбав не про майбутнє поневолених українців і білорусів, а про військово-стратегічні інтереси СРСР.

1 вересня 1939 р. розпочалася Друга світова війна. Фашисти завдали могутнього удару по Польщі, уряд якої не зміг організувати ефективну відсіч переважаючим силам німецького вермахту. У той же день гітлерівська авіація розпочала бомбардування Львова, Луцька, а невдовзі – Тернополя, Станіслава та інших промислових центрів. 10 вересня 1939 р. передові частини німецького вермахту вступили на українську землю.

17 вересня 1939 р., коли німецькі війська зайшли далеко за обумовлену лінію територіального поділу, захопивши Брест, Володимир-Волинський, Яворів, Самбір, Дрогобич, Стрий і зав'язали бої за Львів, у військові дії вступив Радянський Союз. У своїй промові 17 вересня 1939 р. голова Раднаркому СРСР В. Молотов сказав: “Від радянського уряду не можна вимагати байдужого ставлення до долі єдинокровних українців і білорусів, які проживають у Польщі, перебувають на становищі безправних націй, які тепер кинуті на поталу випадку. Радянський уряд вважає священним обов'язком подати руку допомоги своїм братам-українцям і братам-білорусам, які населяють Польщу”.

О 5 годині 40 хвилин 17 вересня 1939 р. війська Українського фронту форсували Збруч. Значну частину особливого складу Українського фронту становили призовники Київського особливого військового округу – вчорашні робітники і селяни Київської, Харківської, Полтавської та інших областей України. Морально-бойовий дух бійців і командирів був високим, адже вони йшли визволяти від німецьких і польських окупантів поневолених братів-українців. У зверненні Військової ради фронту до військ зазначалося, що вони йдуть на Західну Україну “не як завойовники, а як визволителі українських братів”.

З'єднання Червоної армії перед переходом кордону одержали вказівки від вищого політичного керівництва СРСР “не допускати прямих фронтових дій, діяти шляхом обходу з флангів, оточення і розкладу польської армії”, а також наказу від наркому оборони К. Ворошилова не застосовувати зброї проти тих польських частин, які не чинитимуть опору. Заборонялися артобстріл та бомбардування населених пунктів.

Радянська й німецька сторони узгодили демаркаційну лінію для військ двох сторін, що відповідали умовам таємного протоколу від 23 серпня. Відтак німецькі війська здійснили відхід на демаркаційну лінію, а частини Червоної армії зайняли 23 вересня Стрий, 24 вересня – Дрогобич і Борислав, 26 вересня – Самбір, 28 – Перемишль і підійшли до берегів Сяну. Завдання уряду було виконане. Радянська сторона погодилася розплатитися за передачу їй Дрогобича й Борислава поставками пального до Німеччини в розмірі його річного виробництва у цьому районі.

Що стосується західноукраїнських земель, то вересень 1939 р. став однією із сходинок на шляху соборності України. 22 жовтня 1939 р. у Західній Україні відбулися вибори депутатів до Народних Зборів. У них взяли участь понад 92 відсотки виборців. Всього було обрано 1484 депутати Народних Зборів.

На основі звернення Народних Зборів, п'ята позачергова сесія Верховної Ради СРСР, яка працювала 1–2 листопада 1939 р., прийняла Закон про включення Західної України до складу СРСР і возз'єднання її з Українською РСР. Вона також одногослоно ухвалила Закон про прийняття Західної України до складу УРСР. На її території було створено шість областей: Львівську, Станіславську, Волинську, Тернопільську, Рівненську й Дрогобицьку.

“Включення Західної України до складу Української РСР, – вважає історик Орест Субтельний, – було подією великої історичної ваги, оскільки вперше за багато століть українці з'єдналися в межах однієї державної структури”.

Однак незабаром почала діяти сталінська репресивна машина У Західній Україні було заборонено діяльність усіх українських політичних партій, громадських, культурних, торговельних та промислових установ, наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка, часописів тощо. Протягом 1939-1941 рр. з Галичини було депортовано у Сибір, на Урал, в Карелію близько 400 тис. українців. Зі східних регіонів Польщі депортували близько 1,2 млн. чоловік, у переважній більшості – поляків. За підрахунками істориків з осені 1939 р. по осінь 1940 р. було депортовано майже 10 відсотків населення краю.

Репресивні дії сталінського режиму збільшили число галичан, незадоволених тими порядками, які прийшли зі сходу. Виразником інтересів багатьох цих людей стала ОУН – єдина на той час політична сила, що чинила організований опір новій владі. Багато молодих людей йшли в

ліси, створювали збройні загони і розгортали збройну боротьбу проти Радянської влади. Так, ще до початку радянсько-німецької війни в цих районах виникли соціально-політичні умови для масового народного руху, на чолі якого стала ОУН.

У серпні 1939 р. під час укладення радянсько-німецького договору про ненапад постало питання про окуповану Румунією Бессарабію. 29 березня 1940 р. В. Молотов на сесії Верховної Ради заявив: “У нас немає пакту про ненапад з Румунією. Це пояснюється наявністю невирішеного спірного питання про Бессарабію, захоплення якої Румунією Радянський Союз ніколи не визнавав, хоч і ніколи не ставив питання про повернення Бессарабії воєнним шляхом”.

19 квітня 1940 р. Коронна рада Румунії висловилася проти добровільного повернення Бессарабії Радянському Союзу. 26 червня 1940 р. народний комісар закордонних справ СРСР В'ячеслав Молотов викликав до себе румунського посланника і заявив йому про бажання СРСР приступити спільно з Румунією до негайного вирішення питання про повернення Бессарабії та про передачу Радянському Союзу тієї частини Буковини, населення якої в своїй величезній більшості зв'язане з Радянською Україною як спільністю історичної долі, так і спільністю мови і національного складу.

Румунський уряд за “порадою” німецького уряду прийняв пропозицію СРСР. Посланник Румунії відповів, що його уряд приймає всі радянські умови. 28 червня 1940 р. південна група радянських військ під командуванням генерала армії Г.К. Жукова перейшла Дністер і вступила в Бессарабію і Північну Буковину. Місцеве населення зустрічало радянських воїнів як своїх визволителів. Українці і молдавани розповідали про колонізаторську політику румунських властей. В містах і селах відбувалися багаточисельні мітинги. Конфлікт з Румунією вдалося врегулювати без кровопролиття. За наказом свого уряду румунська армія відступила без бою, організовано.

Рішенням Верховної Ради СРСР від 2 серпня 1940 р. було утворено Молдавську Радянську Соціалістичну Республіку, а Північну Буковину, Хотинський, Аккерманський та Ізмаїльський повіти Бессарабії включено до складу Української РСР. 7 серпня 1940 р. було утворено Чернівецьку (на землях Північної Буковини і Хотинського повіту) і Аккерманську (на землях Аккерманського та Ізмаїльського повітів) області УРСР. У грудні 1940 р. Аккерманську область перейменовано на Ізмаїльську, а в 1954 р. включено до складу Одеської області.

Прилучення Бессарабії і Північної Буковини до Радянської України було здійснено без народного референдуму. При цьому сталінське керівництво покликалося на те, що він був проведений більше 20 років тому назад.

22 червня 1941 р. нацистська Німеччина напала на СРСР. Українські націоналісти прагнули скористатися війною для боротьби за соборну самостійну Українську державу. 30 червня 1941 р. разом з німецькими частинами батальйон “Нахтігаль” на чолі з Р. Шухевичем увійшли до Львова. У будинку Львівської “Просвіти” були скликані Національні Збори, які проголосили Акт відновлення Української держави. Тут же було сформовано й уряд на чолі з Я. Стецьком. Потім, з розвитком подій, похідні групи ОУН, що йшли на Схід, проголошували незалежність України в різних містах Центральної та Східної України.

Проти окупаційного режиму розгорнувся рух опору. В ньому чітко вирисовувалися два основних крила – оунівський і радянський підпільний та партизанський рухи. Оунівці проголосили своєю метою побудову незалежної соборної України і створили власні збройні сили – Українську повстанську армію (УПА), підпільні бойові загони, які захопили контроль над значними частинами Волині, Полісся, а згодом Галичини.

Поруч з оунівським рухом на окупованій фашистами українській землі діяв комуністичний підпільний і партизанський рух, який боровся за відновлення в Україні радянської влади у кордонах вересня 1939 р. Найбільш він був поширений на частині Волині та Поліссі. Між УПА і радянськими партизанами часто відбувалися військові сутички. З приходом на західноукраїнські землі Червоної армії розгорнулися запеклі бої її з УПА. Боротьба між оунівцями і радянською владою тривала не лише до кінця війни – трохи змінивши тактику, УПА продовжила свою діяльність аж до 1952 р. Проте сили були нерівні. Сталінський режим жорстоко розправився з учасниками національно-визвольного руху.

Восени 1944 р. Червона армія визволила від угорських військ Закарпатську Україну. Населення Закарпатської України доброзичливо, хоч і без всякого ентузіазму, зустріло Червону армію, визволительку від угорської окупації. На Закарпатті розпочалася пропагандистська кампанія. Вона проводилася у національному і патріотичному дусі. Газетні шпальти були переповнені гаслами: “Хай живе наша матір-батьківщина Україна, якої ми плоть і кров”, “Україно, рідна матір, прийми твоїх дітей”, “Ми хочемо покинути нашу мачуху заради матері” тощо.

Краєм покотилася хвиля мітингів, на яких приймалися резолюції про возз'єднання Закарпаття з Україною. Патріотичні гасла охопили багатьох людей. 25–26 листопада 1944 р. у Мукачеві відбувся з'їзд народних комітетів Закарпатської України, який прийняв Маніфест про возз'єднання краю з УРСР. У містах і селах проводилися мітинги і демонстрації, які завершувалися підписанням Маніфесту. В цілому до 1 січня 1945 р. під Маніфестом підписалися понад 250 тис. чоловік – більшість дорослого населення.

29 червня 1945 р. у Москві був підписаний радянсько-чехословацький договір про возз'єднання Закарпатської України з Українською РСР в складі СРСР. Оскільки договір відповідав усім нормам міжнародного права, його було розцінено у світі як важливий акт історичної справедливості щодо переважної більшості закарпатського населення.

22 січня 1946 р. Президія Верховної Ради СРСР ухвалила подання Президії Верховної Ради України про створення Закарпатської області з центром в Ужгороді. На Закарпатті почалися репресії. Органи НКВС нещадно розправлялися із оунівцями. Було винесено кілька смертних вироків, а багатьох засуджено до тривалих термінів ув'язнення. Переслідування зазнавала греко-католицька церква.

Таким чином, шлях до соборності українських земель в єдиній державі був складним і тернистим. Ніякі труднощі не могли зупинити природне прагнення українців до соборності своїх земель як важливої передумови здобуття державної незалежності. Видатний український письменник і громадський діяч Іван Багряний, який пройшов через сталінські табори і закінчив життя на чужині, писав: “Спаяність колись розчленованого організму України в єдину цілісність, приведення цілих її частин до єдиного знаменника, однаковість долі й однаковість інтересів це є першою й великою передумовою для успішної боротьби українського народу. Цим самим Україна поставлена на новий вищий етап своєї боротьби за незалежність”.

***

Протягом тривалого часу Україна перебувала в складі унітарної тоталітарної держави СРСР. Процес оновлення, що розпочався навесні 1985 р. проходив в Україні повільно і болісно. Реформи зустрічали значний опір з боку консервативних сил, верхівки партійного апарату. Перші кроки перебудови не принесли відчутних результатів: гасла змінилися, а життя йшло по-старому.

Наприкінці 80-х рр. суспільно-політичний розвиток республіки пришвидшився. Стрімко зростала політизація населення, відбулися перші масові мітинги, демонстрації, на яких звучала вимога глибоких демократичних перетворень. Навесні 1989 р. з'явилися перші неформальні газети – “Вибір”, “Поступ” та інші, що вивели гласність у позаофіційне русло. Того ж року створено Товариство української мови ім. Т. Шевченка, Українське республіканське товариство “Меморіал”, Студентське братство, відновлене наукове товариство ім. Т. Шевченка.

Першим масовим політичним об'єднанням республіки став Народний Рух України за перебудову. Його створення відображало об'єктивну необхідність економічного і політичного реформування суспільства, національного відродження України. НРУ об'єднав різні політичні партії, що ставили собі за мету створення Української незалежної держави. У ці роки почалося становлення українського громадянського суспільства. Виникла низка політичних партій, що розгорнули активну, різнобічну діяльність.

Об'єднавча акція 1919 року залишила глибинний слід в історичній пам'яті українського народу. Свідченням того стали події 1990 року, коли 21 січня живий людський ланцюг виструнчився, еднаючи Київ і Львів, Схід і Захід України. У цій символічній акції, організованій Народним Рухом України, взяло участь за офіційними даними близько 450 тисяч українців (за неофіційними – близько 5 мільйонів).

У ході передвиборної кампанії до Верховної Ради УРСР демократичні сили республіки згуртувалися в Демократичний блок. Він виступив за реальний суверенітет України, багатопартійність і політичний плюралізм, рівноправність і різноманітність форм власності, національне відродження українського народу, за необхідність прийняття нової Конституції України, легалізації греко-католицької церкви та Української автокефальної православної церкви. На виборах, що відбулися у березні 1990 р. Демократичний блок одержав чверть місць у Верховній Раді УРСР. 16 липня 1990 р. Верховна Рада УРСР під тиском демократичних сил ухвалила “Декларацію про державний суверенітет України”, відкривши дорогу до вільного розвитку, до самостійного державного будівництва.

На основі цього історичного документа проведено реформу державних органів, розпочато перебудову правової системи, прийнято низку законів, спрямованих на утвердження економічної незалежності України. Після серпневих подій у Москві Верховна Рада УРСР 24 серпня 1991 р. проголосила Україну незалежною демократичною державою. Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р. переконливо показав, що проголошення незалежності – це свідомий вибір народу, який прагне стати господарем на власній землі.

Свято Дня Соборності встановлено в Україні “...відзначати щорічно 22 січня – у день проголошення в 1919 році Акта злуки Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки – День Соборності України ...” згідно з Указом Президента України “Про День соборності України” від 13 листопада 2014 року № 871/2014.

***

Українська нація порівняно молода. Вона ще далеко не реалізувала свого державотворчого ресурсу, не задіяла повністю колосального потенціалу. Українство належить до категорій світових. Світове українство існує. І не тільки через свою присутність на континентах, а через присутність гуманітарну, духовну, культурно-мистецьку – завдяки зусиллям Шевченка, Франка, Лесі Українки, Довженка, Архипенка, Лифаря... Жертовна участь українців у Другій світовій війні, опозиційність до найстрашніших режимів ХХ ст. сталінського та гітлерівського робить честь світовому українству.

Світове українство, нарешті, має можливість показати свої здобутки на широкому просторі, без обмежень і пересмикувань. Таким чином, українські цінності: неагресивність, демократичність, міжнаціональна згідливість, гуманність і щедрість, здатність до самокритицизму, велика й діяльна духовна щедрість – повинні стати доброю силою, чинником утвердження “у народів вольних кол”.

Акт злуки – це єдність нашого духу, часу і простору. *“Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирали кращі сини України”* – викарбовано на скрижальях Акта Злуки, на Софійській площі, 90 років тому. Відновлення незалежності України у 1991 році бере своє життя якраз з цього дня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. **Босчко В. Д., Ганжа О. І., Захарчук Б. І.** Кордони України: історія та проблема формування. 1912-1949 рр. // Український історичний журнал, 1992, № 1.
2. **Гунчак Т.** Україна. Перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. К., 1993.
3. **Коваль М. В., Кульчицький С. І., Курносів Ю. О.** Історія України. К., 1993.
4. **Ковалюк В.Р.** Західна Україна на початку другої світової війни // Український історичний журнал, 1991, № 9.
5. **Косик В.** Україна і Німеччина у другій світовій війні. Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993.
6. **Литвин М. Р., Науменко К. Е.** Історія Галицького стрілецтва. Львів, 1991.
7. **Маркусь В.** Приєднання Закарпатської України до Радянської України. 1944-1945 рр. К., 1992. **Нагаєвський І.** Історія Української держави ХХ ст. К., 1994.
8. Промова Президента з нагоди Дня Соборності України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/12681.html>

9. Семиряга М. Й. Тайны сталинской дипломатии. 1939-1941. М., 1992.
10. Стерчо П. Карпато-Українська держава. Львів, 1994.